

1 Immanuel Kant (Stich, um 1860)

Iluminismul

Iluminismul este curentul filosofic care a apărut în secolul 17 ca urmare a voinței unor gânditori de a înnoi vechile teorii ale gândirii umane, a felului oamenilor de a privi lumea, modul rigid de a considera noțiunile despre spațiu și ca o consecință timpul, filosofia ¹ scolastică. Cele știute și învățate timp de multe secole erau date mai departe constituind baza și felul de a privi și înțelege existența omului pe pământ. Perioada așa zisă a gândirii scolastice poate fi împărțită în trei perioade, cea timpurie de la începutul mileniului până prin secolul XII, influențată de filosofii greci, mai ales a lui Platon, epoca de mijloc, tot secolul XIII, pregnantă de ² Albertus Magnus, care are ca bază mai mult filosofia lui Aristoteles și perioada începând cu secolul XIV până în secolul 16 când apare iluminismul, bineînțeles nu spontan ci cu treceri treptate spre o gândire rațională.

Către sfârșitul secolului 17 apar în același timp în Anglia (The enlightenments) ca și în Franța (Les Lumières), curentul iluministilor, ca o urmare a tendinței de înnoire a gândirii umane învechite, care plecată din cele mai vechi timpuri ale antichității și chiar mai înainte, avea o vedere a existenței și gândirii umane care nu mai corespundea cu noile timpuri apărute. Pentru a elucida această problemă este bine să începem cu Anglia, țara în care iluminismul este rezultatul unei tradiții de câteva secole.

¹ Din greaca scholastikos și scholē = școală

² 1200 - 1280 dominican, profesorul lui Tomas d'Aquino la Regensburg

Între secolele 13 și 17 se dezvoltă în Anglia o libertate care în restul Europei este total necunoscută. Faptul că oamenii aveau o anumită libertate de a se exprima, de a-și dezvolta teoriile, mai ales cele legate de gândirea umană, au apărut gânditorii așa numiți ai realismului. Puritanismul englezesc apărut în Anglia în secolul 16 a jucat un rol important în procesul de gândire al oamenilor pe insulă. Gânditorii englezi au respins teoriile speculative, bazând știința filosofică pe experiență. Acest curent filosofic care se bazează pe experiență, ca singura cale în cercetarea adevărului se numește ³empirismul. Apariția empirismului nu poate fi considerată ca o coincidență, deoarece încă alte curente filosofice ale timpului au început să se abată de la teoriile scolastice ale evului mediu, care nu acceptau experiența în cercetarea adevărului. Primul care a introdus teoria experienței în cercetarea filosofică a fost ⁴Roger Bacon (1220-1292) numit doctorul admiral, care a considerat experiența ca singura cale în aflarea adevărului în știință, teorie care mai târziu a fost aprofundată de Francis Bacon baron de Verulam (1561-1626), prim ministru al Angliei și filosof de renume, care în lucrarea sa *''La Grande Reconstitution''* (1623) dezvoltă o teorie empiristă asupra cunoașterii. Deasemenea au fost în Anglia ca precursori ai empirismului și ⁵Duns Scotus care pune teoria voinței înaintea celei a experienței, apoi ⁶William von Occam promotorul nominalismului, teorie filosofică care acceptă noțiunea de concept numai ca nume și există numai în legătură cu individul căruia îi aparține. Ca ⁷Thomas Hobbes care definește filosofia ca rezultatul unei acțiuni și rezultatele ca o consecință a acțiunii. Dar cel care a adus cel mai mult la apariția teoriilor luminate a fost Isaac Newton (1643-1727). El a fost acela care a dus teoriile lui Copernicus, Kepler, Galilei, Hyghens mai departe, prin aceea că a dovedit că aceeași forță este cea care face ca mărul să cadă la pământ cu cea care atrage corpurile cerești între ele.

Teoriile sale sunt inductiv-empirice și în acelaș timp deductiv-matematic.

³ Din greaca empiricos și peira, ceea ce este bazat pe simțuri, pe experiența subiectivă

⁴ Supranumit Doctorul Admiral, a fost primul care a descoperit că calendarul iulian este eronat.

⁵ Teolog Franciscan (1266-1308) adeptul realismului în cunoaștere

⁶ Filosof englez (1285-1349). Franciscan, excomunicat, autorul unei logici.

⁷ (1588-1679, partizan al materialismului mecanic și al absolutismului.

Dar și în Franța ca în Anglia au fost filosofi care au început să accepte noile curente apărute în Anglia și Germania. Aproape tot secolul 17 este pregnantă în Franța de Ludovic XIV. Dar marii gânditori ca Corneille, Racine, Molière, La Fontaine nu au în acest secol francez nimica asemănător în Europa. În acest secol se perfecționează limba franceză care devine cea vorbită de toată marea nobilime europeană. După moartea lui Ludovic al XIV (1715) începe să se arate un interes la tot ceea ce au adus englezii, s-a constatat că Anglia se află într-o poziție mult mai avansată. Astfel se revarsă ideile engleze peste Franța și de aici peste toată Europa. Dar bineînțeles că au existat și în Franța în perioada regelui Soare gânditori iluminiști ca de exemplu ⁸Pierre Bayle care prin scrierile sale a precursat ideile iluministe în Franța. Aici trebuie menționat în mod special ⁹Montesquieu care a criticat situația social-politică și religioasă din Franța timpului său în cartea "Lettres Persanes (1721) ,, . Pleacă în Anglia unde studiază situația de acolo cu intenția de a introduce sistemul și ideile engleze în Franța. Nu există un ideal abstract sau o schemă despre un stat mai bun. Concepția teoretică de despărțire dintre administrativ și legislativ a preluat-o de la teoria statului a lui ¹⁰John Lockes, care este de părere că suveranul trebuie să fie supus legilor. Dar cel mai important reprezentant al timpului în care iluminismul în Franța începe să prindă roade este fără doar și poate :

¹¹Voltaire. Reprezentantul principal al iluminismului francez, unul din principalii colaboratori ai Enciclopediei lui Diderot, din anul 1746 membru al Academiei Franceze.

În ceea ce privește filosofia, găsim la Voltaire idei și teorii care au mai fost spuse și de alții înaintea sa, însă nu în modul în care a considerat el problemele, deaceia i se poate accepta un loc în cadrul istoriei filosofiei și mai ales în ceea ce privește iluminismul secolului său. Cu toate că fiind ateist, atacând în scrierile sale biserica, a fost totuși convins că o religie rațională este pentru omenire necesară :'' dacă Dumnezeu nu există, trebuie să-l inventăm, dar natura ne strigă că el există '' . Este de părere că trebuie să se facă o diferență dintre superstiție și religie. Prețuiește predicile lui Isus în cel mai înalt grad, condamnând în

⁸ (1647-1706)

⁹ Charles de Secondat baron de la Brède et de Montesquieu (1689-1755)

¹⁰ (1632-1704)

¹¹ Francois Marie Arouet (1694-1778)

acelaș timp nelegiuirile care s-au făcut și se fac în timpul său în numele Lui. În lucrarea sa '' Dictionaire philosophique portatif (1764)'' în articolul Théiste (Ateist) scrie :'' Ateistul este un om care este convins de existența unei ființe suprioare, care este creatorul lumii ''. Numește biserica sa '' Deo erexit Voltaire '' spunând că o religie nu trebuie să fie o metafizică de neînțeles, ci un act de cult divin și dreptate.

În domeniul politic este de părere că Franța timpului său trebuie să-și schimbe fața, să adopte cele câștigate de Anglia până la acea dată, dar el fiind foarte conservativ în gândire nu putea concepe o răsturnare prin forță, a prevăzut însă că revoluția va veni. Înainte de moarte a declarat printr-un act care l-a dat secretarului său : Mor, rugându-mă Domnului, iubindu-mi prietenii, fără ură împotriva dușmanilor mei și în disprețul superstiției.

Enciclopediștii și materialiştii,

Enciclopediștii în Franța au fost acei care au contribuit la redactarea lucrării '' Encyclopédie ou Dictionaire raisonné des sciences, des arts et des métiers'' (1751-1780), sub conducerea lui ¹²Denis Diderot în colaborare cu iluștrii Franței ai acestui secol al renașterii gândirii umane, d'Alembert pentru matematică, care sub presiune autorităților s-a retras mai târziu ¹³Jean Jaques Rousseau pentru muzică și articole politice, Voltaire cu lucrări spirituale și istorie, ¹⁴Étienne Bonnot de Condillac, filosofie, ¹⁵Charles de Secondat, baron de la Bréde et de Montesquieu, partea așa zisă de gust, ¹⁶Jean François Marmontel literaturistică, și alți scriitori ai timpului. Lucrarea are ca scop a înoui gândirea umană, împotriva gândirii raționale ale lui Descartes și Spinoza punând la baza renouirii gândirea științifică avansată, a unei societăți sociale și unei monarhii constituționale, aceasta deoarece la acea dată oamenii încă nu au putut să se desprindă cu totul de ideile monahice.

Diderot este singurul care în acest secol 17 se poate compara cu Voltaire, cu diferența că a fost promotorul materialismului '' Interpretarea naturii'' . Enciclopedia a fost de nenumărate ori

¹² 1713-1784 ;coală iezuită, matematician, scriitor, enciclopedist

¹³ 1712-1778 autodidact

¹⁴ 1714-1780, adept al sensualismului

¹⁵ 1689-1755 autorul De l'esprit des lois 1748, lucrare considerată ca originea constituțiilor liberale.

¹⁶ 1723-1799

interzisă, dar cu toate acestea vândută în mii de exemplare, devenind lucrarea de care s-au folosit tinerii Europei pentru a se cultiva, fiind avangarda revoluției franceze. Părerile lui Voltaire în enciclopedie nu sunt vădit ateiste, ci cu toate că a atacat religia a pledat pentru o religie a rațiunii, dar totuși sceptică. Părerea era că materia constă din mișcare care are o origine prin ea însăși și recunoașterea divină nu ar face decât să încetinească progresul științei și deci a omenirii și nici existența unui suflet independent de materie nu poate fi acceptată, deoarece el (sufletul) este o funcție a corpului omenesc la fel ca toate celelalte. Din cauza acestor păreri și idei au fost obligați unii din enciclopediști să facă unele rectificări, unele din ele fiind făcute chiar de editor, de frica cenzurii.

Dar cel mai important factor în evoluția renașterii spirituale este Jean Jaques Rousseau care în lucrarea sa '' Confessions '' apărută postum în anul 1781, o lucrare în care se descoperă complexitatea gândirii a acestui om. Născut la Geneva în Elveția fu crescut în religia calvină dar trecut la catolicismul datorită insistențelor unei femei care i-a fost în acelaș timp iubită și țiitoare și cea care l-a educat de copil. Trece apoi în Franța iar mai târziu revine în Elveția unde trece din nou la calvinism. Din cauza ideilor sale a fost un timp urmărit din care cauză îl întâlnim când în Elveția când în Franța. Când în anul 1749 fu întrebat de academia de la Dijon dacă poate scrie ceva despre morală, apăru lucrarea sa '' Discours sur les sciences et les arts '', lucrare premiată care l-a făcut celebru. La întrebarea dacă arta și știința sunt necesare pentru fericirea oamenilor, el răspunde prin : nu, știința și cultura fiind monumente ale pierzaniei. Se întreabă ce avem nevoie de dreptate dacă trăim într-o lume de nedraptate, sau de ce avem nevoie de filozofie dacă fiecare trăiește în felul lui, fără să-i pese de ea. El este de părere că trebuie să ne întoarcem la o viață simplă în natură .'' O Doamne, scapă-ne de ideile străbunilor noștri, du-ne înapoi la viața simplă, nevinovată și săracă, care sunt singurele bunuri care ne pot ferici '', spune el. După ce apăru această carte a lui fu întrebat de academia din Dijon : cum apare inegalitatea printre oameni, la care el răspunde prin lucrarea sa '' Discours sur l'origine et les fondaments de l'inégalité parmi les hommes'' (1753), în care face distincția dintre inegalități naturale și fizice și cele care

derivă din cauze politice și morale care persistă datorită că sunt acceptate de oameni. Omul este bun după natură și numai prin societatea în care trăiește devine rău. Această teză o susținea în lucrarea sa ''Emile''. Educația societății este aceea care face pe om bun sau rău, credința religioasă a fiecăruia se bazează pe simțământ, omul simte că există Dumnezeu, mai mult nu este necesar. Cu cât îmi dau seama cu atâta mă rog mai mult, spune el.

Importanța lucrărilor lui Rousseau. După apariția lucrării Emile îi scrie Voltaire : '' Am prmit domnul meu, cartea despre rasa umană, țin să vă spun că nimeni nu a reușit să ne coboare atâta spre starea animalică ca domniavoastră. Citind cartea te face aproape să umblăm în patru labe. Deoarece m-am debarasat de acest fel de a merge de șasezeci de ani nu văd nici un motiv să reiau acest fel de a umbla '' . Aici se vede diferența dintre acești scriitori, deoparte Voltaire, un om de cultură, care cu toate că venea dintr-un mediu burghez frecventa totuși clasa nobiliară și pe de altă parte Rousseau un om condus de simțuri, în viața de toate zilele imposibil, care și-a băgat copii imediat după naștere în case de copii găsiți, care dorea o ambianță a naturii goale. Mai mult se vede diferența dintre ei când după cutremurul de la Lisabona care a distrus orașul făcând mii de morți, a scris Voltaire o poezie, răspunse Rousseau '' dacă ar fi locuit la țară și nu în case construite nu ar fi murit atâta lume ''. Dar amândoi au trăit timpul dinaintea marii revoluții care va veni și amândoi doreau o schimbare a situației politice și sociale care au domnit în timpul lor, fiecare în felul și după concepțiile sale, nu numai în Franța ci în toată Europa.

Un deceniu înaintea izbucnirii marii revoluții s-a întâlnit Rousseau cu un tânăr student care se numea Maximilian Robespierre din Aras cu care s-a întreținut pe larg și cu care ocazie s-a discutat poate de felul cum să arate Franța după ce va sosi mult așteptata revoltă a celor mulți împotriva tiraniei. Dealtfel constituția republicană a fost întocmită după ideile lui Rousseau din ''Contractul social'',iar sloganul, libertate, egalitate și fraternitate se trag din elanul revoluționar a lui Rousseau. Dar ne putem întreba pe drept cuvânt dacă el ar fi acceptat felul cum a decurs revoluția, important însă este că el a fost unul din promotorii ei cel mai important.

În secolul 19 se trezește spiritul lui Rousseau, mai ales în filozofia lui ¹⁷Nietzsche care a criticat bazele filozofiei lui Kant. El a fost și acel care a influențat teoriile lui Karl Marx și ale socialiștilor utopici.

¹⁸Dar iluminismul a apărut și în România, mai ales în reprezentanții școlii ardeleni, Samuil Micu, Ion Molnar Piuiaru, Petru Maior, Gheorghe ^aincai, Iona Budai-Deleanu, Gheorghe Lazăr și în ^oara Românească de Iona Eliade Rădulescu, E.Poteca, P.Poenaru, în Moldova de Gheorghe Asachi, I.Cihac, Emil Zotta, Teodor Stamati.

Însă factorul cel mai important al apariției unei gândiri raționale, a unei teorii în parte greu de înțeles este filosofia lui Immanuel Kant, acel Platon și Aristotel al epocii moderne.

Să pornim deci a cerceta, să înțelegem și să pricepem filosofia lui Kant.

Kant s-a născut la 22 aprilie 1724 la Königsberg în Prusia ca fiul unui șeuar. Prin mama sa intră în legătură cu pietismul, un curent religios apărut în Germania secolului XVII, care pune accent pe necesitatea religioasă a fiecărui individ, adică fiecare să creadă după felul cum înțelege religia. După urmarea timp de șapte ani a gimnaziului Fridericianum la Königsberg, urmează universitatea în orașul său natal unde studiază mai întâi teologia, apoi schimbă la filosofie și științele naturale. După terminarea studiilor lucrează timp de nouă ani ca institutor la diferite case nobiliare din împrejurimile Königsbergului, în care timp își apropie cu asiduitate teoriile filosofice ale antichității și ale timpului. După 1755 este numit docent la universitatea prusacă apoi numit profesor. Predă Logica și metafizica timp de patruzeci de ani. Viața lui decurge în liniște și fără prea mari evenimente, ceea ce se datorește și faptului că era mic de statură și cu un umăr mai înalt. A fost un om foarte exact în tot ceea ce întreprindea, scularea de dimineață, plimbarea zilnică, cursurile la universitate, scrierile sale și seara se culca fix la ora 10. Încă din timpul vieții sale deveni celebru, chiar peste granițele Germaniei. Moare la 12

¹⁷ Friedrich Nietzsche 1844-1900

¹⁸ Detalii după ce voi cerceta biblioteca de la Universitatea A.I.Cuza de la Iași

februarie 1802. Autoritățile orașului i-au organizat o înmormântare așa cum se cuvine unui savant de teapa sa.

Perioada antecritică (vorkritische)

Până la apariția lucrării ¹⁹ ''Critica rațiunii pure'' se consideră dezvoltarea gândirii lui Kant ca perioada antecritică. În toată această perioadă din anul 1747 până la dizertația din 1770 tratează în lucrările lui probleme despre știința naturii (Naturwissenschaftliche). Scrierile lui tratează în această perioadă despre foc, vulcane, geografia fizică, asupra teoriei vântului și despre cutremurul de atunci de la Lisabona în Portugalia. Dar vederile sale filosofice se bazează pe fizica lui Newton, care erau pentru el un exemplu al științelor exacte. În lucrarea sa ''Istoria generală a științelor naturale și teoria cerului'' face considerații asupra construcțiilor sistemelor planetare și al mișcării lor în spațiul cosmic. El a recunoscut și priceput teoriile lui Newton în legătură cu această teorie. Dar problema formării sistemului solar nu l-a tratat. Mișcarea circulară a planetelor este pentru el un rezultat a două forțe, forța de atracție, care poate fi explicată prin teorii mecanice și una a doua, o forță tangentală a soarelui care ține planetele pe drumul lor. Dealtfel Newton explică acest fenomen ca o forță dumnezească preluată de steaua soare, fiind de părere că aceste două forțe pot fi explicate prin fenomene mecanice. El consideră că materia este în marele spațiu în direcții egale împărțită. Mai departe, el este de părere că materia se găsește peste tot în particule foarte mici care unindu-se formează unele mai mari care atrag pe cele mai mici, formându-se în felul aceste corpuri cerești. Urmările mișcării acelor particule este și rotația soarelui și întreg sistemul mișcării universale. Prin această teorie vrea să arate că forțele care dirijează universul nu sunt de natură supranaturală, rezultate a unor activități a unor Zei. Dar în ceea ce privește fenomenul formării materiei, el îl consideră totuși ca un fapt Dumnezeesc. Câteva decenii mai târziu ajunge și matematicianul și astronomul Laplace (1749-1827) la aceeași concluzie. De atunci se numește această teorie Kant-Laplace. Asemenea teorii quasi științifice le găsim la Kant în lucrarea sa ²⁰ ''Monadologie fizică'', teorie ce consideră nedivizibilitatea elementelor din care este

¹⁹ 1781

²⁰ Monadologie, de la greaca monas, monadis=simplul, după Leibnij substanța simplă (particulele) din care este format universul.

construită elementul constitutiv al lumii, teoria lui ²¹G.W.Leibniz. Denumirea monade derivă din latina monas și greaca monadis și înseamnă ceva ce este o unitate care nu poate fi desfăcută.. Prin această teorie încearcă Kant să explice materia ca rezultatul unei energii, forțe.

A treia lucrare din perioada antecritică este cea despre rasele umane, lucrare de altfel puțin considerată.

Perioada problemelor critice.

Cu problemele critice începe Kant cu studiul adevăratei filosofii. Filosofia existentă în timpul studiilor sale a fost cea Leibniz-Wolff, care poate fi încadrată în filosofia Rationalismului dar în metodă dogmatică. Christian Wolff filosof, a prelucrat teoriile lui Leibniz în mod sistematic, fiind de asemenea un reprezentant de seamă al iluminismului. Christian baron von Wolff născut la 1679 la Breslau, a murit la Halle/Saale la 1754, a ordonat teoriile lui Leibniz în mod sistematic, fiind considerat ca filosoful începuturilor iluminismului. El poate fi considerat și fondatorul teoriilor asupra drepturilor popoarelor. Teoriile sale sunt raționale prin aceea că reprezintă teza : ``ceea ce îmi spune rațiunea este și adevăr``. Raționaliștii au fost și acei care au construit teze metafizice în ceea ce privește teoriile asupra existenței, asupra lumii. Dar au procedat în cercetările lor dogmatic, adică aflarea adevărului, fără a parcurge cercetări critice. Teoria Wolff-Leibniz a fost acceptată de Kant până în anul 1760, dată de la care se petrece o schimbare în gândirea sa filosofică. El a fost începând cu această perioadă influențat de învățăturile filosofului empirist englez ²²John Locke, precum și scrierile sceptice ale lui ²³David Hume

²¹ Gottfried Wilhelm Leibniz 1647-1716, teoria că monadele sunt de creație divină

²² 1632-1704 adeptul unei filosofii al senzualității materiale. Politic este de părere că suveranul trebuie să fie supus legii.

²³ 1711-1776 fondatorul ideii empirice, invarianței operațiilor fizice

1

? Bibliografie : Weltgeschichte der Philosophie, Hans Joachim Störig,
Kohlhammerverlag Stuttgart
Brockhaus Enzyklopädie
LEXIROM Computerprogramm cu lexicon
Knaurs Lexikon
Comentarii proprii

asupra teoriilor lui Locke, care a spus : ceeace nu a fost înainte cercetat nu poate fi rațional (Es ist nichts im Verstande, was nicht zuvor in den Sinnen gewesen wäre). Acest fel de a gândi este empirism pur, care exclude o gândire metafizică. Încă de la începuturile gândirii sale filosofice începu Kant să se îndoiască de aceste teorii, ceeace se poate vedea în lucrarea sa ‘‘Visurile unui vizionar’’. El folosi discuțiile contradictorii cu vizionarul²⁴ Emanuel Swedenborg (1688-1772) pentru a se despărți de visurile unei metafizici dogmatice. Cât de mult s-a îndepărtat de aceste teorii arată ce a scris el despre filosofia lui Wolff : ‘‘ Dacă ne-am lua după acești domni constructori de aer, trebuie să așteptăm până când aceștia se trezesc din visurile lor’’. El numește deci Metafizica știința care stă la granița rațiunii. De acum începe elucidarea care are dreptate , raționalismul sau empirismul ? Pentru a stabili aceasta spune Kant că va trebui să cerceteze întreaga structură a gândirii umane. Iar după ce va găsi un răspuns își va da seama că niciuna nu a avut dreptate, nici raționalismul și nici empirismul, sau eventual separat amândouă, dar în granițe. Apoi se întreabă dacă metafizica este știință sau nu. Dacă este atunci va fi acceptată, iar dacă nu, atunci trebuie demonstrat dacă este sau nu știință.

El se ocupă în viitorii cincisprezece ani cu această grea problemă. În tot acest timp scrie mai multe cărți dar cea mai importantă este cea scrisă la vârsta de 57 de ani :

„Critica rațiunii pure“

1.Eigenart, Aufbau, Grundbegriffe

‘‘Îndrăznesc să spun că nici o singură temă metafizică nu este de nerezolvat, sau cel puțin a se găsi cheia pentru asta’’Această zicală sanscrită a fost relevată de filosoful și scriitorul german Paul Deussen, prietenul lui Nietzsche, editorul lucrărilor lui Schopenhauer, face literatura indiană cunoscută, în lucrarea sa despre religia indiana sanscrită. Calea aceasta a urmat-o Kant în elucidarea teoriei sale despre rațiunea pură. Datorită unei stabiliri care pornește de la o asemenea declarație, trebuie să

²⁴ 1688-1772, a elaborat doctrina Noul Ierusalem, prin care se spune că totul are un sens cunoscut de Dumnezeu.

cerem cercetării lucrărilor kantiene două cerințe : certitudine necondiționată a rezultatelor și precizia prezentării. În ceea ce privește certitudinea, o lasă Kant cititorilor și urmașilor. În ceea ce privește certitudinea are Kant, după spusele sale, la dispoziție destule noțiuni care sunt explicate prin interpretări concrete. În ceea ce privește claritatea teoriei, a avut ocazia să strângă destule noțiuni. Pentru a explica această teorie a scris lucrarea ‘‘Critica Rațiunii Pure’’ în 884 pagini la prima ediție. El singur spune că a avut în explicarea teoriei sale foarte mari greutate.

„ Critica Rațiunii pure “ constă în afară de prefață și introducere din două părți principale :

- 1.- Cunoștințele elementare transcendente (teorie scolastică care depășește anumite granițe ale cunoașterii), care la rândul ei are două părți : a.- estetica transcendentă, care tratează despre conținutul simțurilor (Vermögen der Sinnlichkeit) și b.- logica conținutului gândirii, cu analitica transcendentă care tratează despre înțelegere și dialectica transcendentă a rațiunii care formează cea mai mare parte a teoriei și
- 2.-a doua parte care tratează despre metodologia transcendentă.

Să căutăm să elucidăm noțiunile folosite de Kant pentru a explica aceste precepte. Noțiunile folosite de el au de multe ori alte înțelesuri față de cele pe care le știm astăzi. Astfel critică nu are sensul de a critica ceva din punct de vedere al exactității unei probleme sau acțiune ci are înțelesul de a pătrunde, a examina, a stabili rezultate de graniță (Grenzbestimmungen). Tot ceea ce cunoaștem se datorește experienței. Cu acest precept empiric pornește Kant la etalarea teoriei sale și se întreabă : cum vrem să recunoaștem ceva dacă nu apar obiecte în conștiința noastră care să pună judecata în mișcare ? Cu timpul depășește experiența cunoștințele deja acumulate, ceea ce însă nu înseamnă că toate cunoștințele sunt rezultatele experiențelor. S-ar putea ca ceea ce numim experiență să fie ceva ce a existat, ceva compus, ce a venit din afară, adăugat. O analiză critică trebuie să izoleze acești doi factori. Trebuie cercetat dacă ceea ce știm este un rezultat al experienței, adică a priori (dinainte). Cunoștințele empirice sunt mereu a posteriori (după), tocmai un rezultat al experienței.

Ceeace înseamnă că o cunoaștere este apriori când nu conține nimica empiric, deci dacă cunoaștința este pură, concretă.. Dar cum se poate diferenția o cunoaștere reală de una empirică ? Prin elementul necesitate (Notwenigkei) și totalitate (Allgemeinheit). Experiență singur nu poate fi totală, ea ne arată însă că ceva este cum este, că există real și nu cum ar fi necesar să fie, sau cum am fi dorit să fie, ceeace a spus și Hume. Deasemenea experiența nu poate fi în principiile ei totală (Allgemein) și nu putem prin ea să ajungem la universalitate, și atunci nu putem decât să spunem : așa cum am putut observa până acuma, nu există din cutare sau cutare principiu nici o excepție. Dar, dacă apare ceva ceeace este neapărat necesar și universal, acest ceva trebuie să fie de origine apriorică. Ceeace este valabil când spunem : fiecare schimbare trebuie să aibe o cauză. Filosoful scoțian Hume (1711-1776), reprezentantul empirismului englez, a arătat că o afirmație (o exprimare a unui fapt) nu poate apărea dintr-o percepere a faptului, și spune mai departe că afirmația (Satz) nu este necesară și generală, ci un produs al obișnuinței, iar Kant conchide : afirmația (Satz) este necesară și cuprinzătoare (Aallgemein), deaceea nu poate deriva din experiență. Fundamental pentru cele ce urmează este diferența dintre o judecată (Urteil) analitică și una sintetică. Judecata este legătura logică dintre subiect și predicat (afirmație asupra subiectului). Judecata analitică înseamnă a descompune, a desface. Exemplu : afirmația, bila este rotundă este afirmată în predicat și este o explicație analitică, ceeace dealtfel este deja în noțiunea bilă cuprins, deoarece noțiunea bilă conține de la sine explicația întins (ausgedehnt), iar noțiunea bilă conține caracterul rotund. Acestea se numesc judecăți analitice. Dar dacă spun mai departe că bila este aurită, adaug ceva la noțiunea bilă, ceeace până acuma nu a conținut și această calitate de aurit vine din experiență (Erfahrung). Aceasta se poate exemplifica prin afirmația : bila este aurită, ceeace este un fapt care nu aparține apriori bilei, deoarece ea nu trebuie să fie neapărat aurită, dar este rotundă, căci dacă n-ar fi nu ar fi bilă. Faptul că spun că bila este aurită este o afirmație care vine din experiență, am și constat prin observație că bila este aurită, dar aceasta numai dacă mă conving că este aurită. Aceasta ar însemna că-mi pot forma o impresie fără ca aceasta să fie nevoie, dar nu pot nega că este rotundă.

Să cercetăm acum ce este când constat că fiecare schimbare are o cauză. Această constatare este sintetică, deoarece pot împărți noțiunea de schimbare în porțiuni mici, atâta cât doresc și găsesc mereu alte forme ale acestui ceva care s-a schimbat, dar nici un moment al necesității legate de o cauză. ^ai totuși aceasta este general și necesar. ^ai atunci ne întrebăm dacă există totuși judecăți sintetice apriori ? Kant spune că da. Această judecată a lui Kant formulată într-o germană a timpului său cu expresii și noțiuni care au astăzi alte înțelesuri este foarte greu de înțeles și voi încerca a le transpune în limbajul modern al zilelor noastre, în cazul de față pe românește, punând în paranteză cuvântul german al lui Kant. Dar să trecem mai departe cu expunerea. Experiența și știința arată că ele conțin din plin judecăți a priori. În primul rând este matematica, ca exemplu $7+5=12$ este o judecată a priori, deoarece este valabilă în orice caz. Dar este și analitic ? adică este rezultatul 12 conținut în numerele 5 și 7 ? Kant spune că nu. Aceasta devine clar când ne gândim la numere (sume) mai mari pe care le pot concretiza atâta timp cât le consider ca atare, prin numărare. Judecata este aici legată de perceperea senzuală (sinnliche Wahrnehmung), cu toate că este un rezultat apriori, independent de experiență. Aceste judecăți sunt aplicabile în știința matematică. Dar și științele naturale conțin judecăți a priori sintetice. Până și metafizica care este pentru cunoașteri experimentale, poate avea judecăți apriori sintetice. Acestea stabilite putem să ne întrebăm cum sunt judecăți a priori sintetice posibile ? El își pune întrebarea :

- cum este matematica pură (reine) posibilă ?
- cum este știință naturală pură posibilă ?
- cum este metafizica posibilă ? numai dacă o considerăm ca știință.

Pentru a răspunde la aceste întrebări este nevoie de o știință aparte pe care Kant o numește

`` Critica judecății pure“(Kritik der reinen Vernunft), reine Vernunft are înțelesul, capacitatea judecății umane de a cunoaște, care fiind după el cea indicată a răspunde la aceste întrebări, deoarece conține principiile de a recunoaște ceva a priori (a priori = ceva bazat numai pe capacitatea de gândire a omului, ceva ce conține în sine ceva ce există). El numește cartea sa critica, deoarece nu conține un sistem complet asupra

cunoașterii pure, ci numai o judecare critică a cunoașterii pure, izvoarele și granițele sale. Dar, pentru a înțelege mai bine modul de gândire și felul cum caută Kant să rezolve aceste probleme, este bine să elucidăm sensul (înțelesul) noțiunii folosite de Kant. El numește transcendental perceperea de obiecte nu din punct de vedere al existenței lor, ci prin recunoașterea lor apriori ca atare. Filozofia transcendentală este deci un sistem al tuturor principiilor al criticii judecății pure. Din acest punct de vedere nu trebuie confundată noțiunea de transcendental cu noțiunea de transcendent, care are înțelesul de ‘‘dincolo de experiență’’, ci toate cele știute dinainte pentru a face posibilă cercetarea lor. La Kant are noțiunea de ²⁵transcedent înțelesul de cunoașterea tuturor celor cunoscute prin experiență, gândire logică. Împărțirea între estetic și logic se bazează pe faptul că există două feluri de cunoaștere umană : cele ale simțurilor și cele ale judecății. Amândouă metodele sunt de cercetat, pentru a descoperi câte elemente a priori fiecare conține, și anume simțurile prin care le luăm la cunoștiință existența și prin judecată prin care ne gândim la cele ce trebuiesc cercetate. Deci materie și spirit. Prin estetică pricepe Kant învățătura despre cercetarea prin simțuri (Lehre von den sinnlichen Empfindungen).

Estetica transcendentală Die transzendente Ästhetik

Estetică transcendentală înseamnă : cercetarea transcendentală a capacității omului de a gândi și a percepere prin simțurile sale. Perceperea este acel ceva ce rezidă în noi, care acționează asupra simțurilor noastre, făcându-ne să avem opinii. Simțurile și numai ele singure ne dau posibilitatea de a percepe, să avem și să ne formăm păreri și idei asupra obiectelor din jur. Prin simțurile noastre căpătăm posibilitatea de a percepe, dar această percepere nu este totul, nu percepem numai materia a unui obiect ca atare. Dacă văd o floare, îmi dau seama că este una, dar nu asta este baza perceperei. Printr-o percepere căpătăm și posibilitatea de a ordona (a cataloga) în timp și spațiu ceeace a intrat sub simțurile noastre. Ori acel ceva ce rezidă în noi de a percepe, a ordona, nu este un rezultat numai al perceperei. Să căutăm a cerceta cele două elemente, spațiu și timpul.

²⁵ Transcedent, din latina trans = dincolo și scandere = a trece

a-) Spațiul. Din punct de vedere empiric pot abstractiza, pot considera o floare, culoarea, sortul, mirosul sau oricare altceva în legătură cu obiectul cercetat, dar un lucru nu pot face, nu pot face abstracție de spațiul obiectului fără a distruge faptul existenței obiectului în sine. Perceperea spațiului este a priori (noțiunea de spațiu este lipsită de factorul experiență). Faptul că ceva îmi apare în spațiu este un atribut al existenței, ceva ce ne este dat și o realitate nu poate fi abstractizată, în sensul a considera realitatea inexistentă. Nu pot sări peste faptul că ceva există. Nu pot ști ce stă în sine în spatele obiectului considerat. Kant numește asta ²⁶Noumenon (numai gânditul, noțiune fără obiect). Toți oamenii au capacitatea de a percepe obiectele în spațiu, așa cum se arată în jurul nostru, deci Kant spune că spațiul are o realitate empirică, ceeace vrea să zică că are valabilitate obiectivă pentru tot ceeace ne apare în spațiu. Dar dacă obiectele sunt în sine în spațiul existent este altceva și atunci Kant spune că spațiul are idealitate transcendentă, ceeace altfel spus, spațiul este un nimica atâta timp cât nu luăm în seamă cele constatate (sobald wir die Bedingung der Möglichkeit aller Erfahrungen weglassen). Spațiul este deci perceperea apriorică a percepției simțurilor noastre.

b.- Timpul. La fel ca spațiul, ne apare și timpul a priori. Timpul este forma internă a simțurilor noastre interne, al intuiției interiorului nostru. În interiorul ființei noastre rezidă stări, dispoziții sufletești, voința, închipuiri și imaginații. Toate aceste simțuri sunt între ele foarte diferite, au însă un factor comun, se manifestă în timp. Dar timpul nu este un factor al vreunui din aceste simțuri interne, el este condiția ca să putem avea aceste simțuri interioare, să putem avea experiența care vine din interior. Timpul este universal și necesar, el este forma dată a priori al vederii noastre asupra existenței noastre însăși. Toate cele ce se petrec în jurul nostru ne este dat prin vederile noastre interioare. Kant spune : tot ce se petrece în jurul nostru este supus timpului și stau în legătură cu acesta. Timpul are realități empirice, absolute valabilități pentru toate cele petrecute și are idealități transcendente, ceeace înseamnă că timpul nu aparține

²⁶ Ceeace este gândit, ceeace este perceput prin simțurile noastre, nu material ci spiritual (Kant)

celor petrecute, ci nouă cei care le avem în noi. Aici Kant nu prea are dreptate, deoarece timpul este un factor care derivă dintr-o valoare pe care o numim mișcare, căci fără mișcare nu poate exista timp, inversul însă nu este valabil deoarece el derivă din mișcare. Bineînțeles că putem percepe timpul, dar numai în valoarea de mișcare în care ne aflăm, adică aici pe o planetă din cadrul sistemului solar și numai în cadrul acesta. Considerând timpul de pe o altă platformă, considerând altă planetă atunci timpul va avea valoarea mișcării ei de acolo și așa mai departe până la soare, la sistemul ei superior până la galaxie. Dar putem merge și mai sus, la metagalaxii până la univers în sine unde de altfel timpul nu mai are valori, el stochează. În perioada când a trăit Kant nu se cunoștea încă amploarea spațiului. Se știa că planeta noastră face parte dintr-un sistem solar, dar ce este mai departe nu și-au putut închipui, cu toate că aceasta este numai limitat adevăr, căci în toate timpurile au trăit ființe superioare umane care în gândirea lor au simțit valoarea timpului și derivația lui din spațiu, numai că simțămintele lor nu au fost împărtășite semenilor, sau ei nu au vrut să-și transmită cele gândite mai departe, din motive mai mult sau mai puțin obiective. Cu toate acestea Kant a simțit și perceput ceea ce este timp, dar nu l-a legat de spațiu, nu l-a valorificat, adică nu i-a dat valori corespunzătoare unei valori de mișcare (citește viteză, termen folosit în știință). Și aici este de menționat că ceea ce se numește în mod general, gândire, judecată, pricepere, percepere, capacități umane prin care avem posibilitatea de a ne da seama de anturajul nostru, nu sunt altceva decât cele care fac parte din ceea ce numim în general suflet. Dar, ce este acest suflet, acest ceva pe care nu aveam posibilitatea să definim prin noțiuni concrete. În tot timpul când există oameni pe acest pământ ne-am întrebat, de unde venim, cine suntem, unde mergem, ce se întâmplă cu noi când nu mai suntem. Dispărem cu totul de pe acest pământ, nu rămâne nimica în urma noastră ? Poate ceva ce a fost să nu mai fie ? Iată întrebarea capitală ! Nici un filosof până acum nu a putut să dea răspunsul corect, cu toate că mulți din ei au simțit adevărul, nevrând totuși să-l și recunoască. Kant a fost acela care a simțit cel mai just ce este acest factor principal al vieții, numai că l-a explicat prin noțiuni, pe care le-a despiciat în componentele lor, făcându-le pentru majoritatea celor care îl citesc și studiază de nepriceput. Mintea lui a gândit cu mult mai

superior ca a semenilor săi, nu numai în timpul său chiar și acum când trăim într-o lume în care spiritualitatea nu mai este luată în seamă, când lumea consideră că numai materia din jurul nostru este promotorul existenței noastre pe pământ. Ori cine consideră că ceva poate dispărea, să devină din existent, inexistent, din punct de vedere absolut, atunci acel ceva are o gândire inferioară. Dar, deoarece fiecare din noi are totuși un sâmbure de a pricepe viața, chiar și cei mai sceptici au în fundul gândirii lor o pricepere a existenței umane. Quod erat demonstrandum. Dar să continuăm să ne ocupăm de Kant.

c.- Posibilitatea matematicii. Matematica se sprijină pe faptul că în noi rezidă spațiul și timpul ca forme apriorice, deoarece matematica are de-a face cu spațiul și cronologia (Zeitbestimmung). Geometria se ocupă cu probleme de spațiu. Ea ne învață că linia dreaptă este cel mai scurt drum dintre două puncte. Aceasta este o expunere sintetică, deoarece ea ne dă numai o impresie de calitate și nu de mărime, fiindcă nu am nevoie de a percepe aceasta, nu trebuie să mă bazez pe experiență, deoarece am a priori simțul spațiului în mine, care îmi dă posibilitatea de a forma această viziune a priori. Fiecare om are în el o privire spațială. Aritmetica socotește, dar a socoti este a număra, care se bazează pe o succesiune în timp. Deoarece fiecare are în el sub formă de simț înțelegerea timpului, fără ajutorul experienței, este întrebarea : cum este adevărata matematică posibilă. Aici Kant are cu totul dreptate fiindcă leagă timpul de spațiu, dar nici aici nu consideră valoarea mișcării ca promotorul spațiului și deci a timpului. Sigur că avem simțul spațiului fiindcă trăim într-un spațiu material, care însă face parte dintr-o anumită valoare. Noi oamenii numim acest spațiu tridimensional și nu ne putem da seama de spații care să aibe dimensiuni mai mari decât trei.

Analitica transcendențială

a.- Problema. Cum se ajunge la cunoaștere ? Locke John (1632-1702 filosof englez, reprezentantul filozofiei teoretice și politice,

fondatorul empirismului, a scris lucrarea *Experiența asupra conștiinței umane*) a spus : nimica nu este conștiință ce nu a fost înainte gândit, în afară de conștiința însăși. Aceasta spune și Kant în cercetarea teoriei sale asupra analiticii transcendente. După cum s-a spus la început, tot ceea ce gândim, toate noțiunile, nu se pot referi decât la obiectele pe care le percepem (*Anschauung*). Noțiunile care nu sunt percepute sunt goale. Din cele două ramuri ale facultății de cunoaștere umane, este deci facultatea de percepere dependentă de simțurile noastre care îi livrează cele percepute. Dar simțurile sunt dependente de percepere și senzualitatea (simțul de percepere) ne oferă senzizări care după formele apriorice ale senzualității, spațiu și timp, se află pe același nivel. Percepere fără noțiune (conținut) sunt goale (*sind blind*). Facultatea de a seziza și perceperea acționează la recunoaștere împreună. Așa cum sezizarea ca formă apriorică ordonează perceperea, așa formează perceperea materia primă pe care perceperea o livrează mai departe, făcându-l noțiune pe care le leagă cu judecata. Această activitate (*Tätigkeit*) și capacitatea de percepere umană este obiectul logicii, acea știință a lui Aristoteles, care de la el nu a fost schimbată foarte mult, ceea ce face și Kant. El nu se ocupă în mod special cu problema : cum trebuie să leg diferite noțiuni ca să ajung la concluzii valabile, ci cum ajunge perceperea umană la noțiuni ? cum și ce se petrece când perceperea umană să poată forma noțiuni care se referă la un anumit obiect și care se identifică cu el, deoarece aceasta este sensul cunoașterii (*Erkennen*). Aceasta este tema logicii transcendente cercetată de Kant.

b.- Categoriile. Plecând de la ideea că la apariția fiecărei noțiuni ia parte activitatea înțelegerii și elementul empiric al percepției, putem lua o serie de noțiuni să le despărțim de aceste două elemente. Această metodă ar avea un mare dezavantaj, neputând ajunge la o completă și sistematică privire în ansamblu (*Übersicht*) asupra originii proceselor de percepere curată a noțiunilor (*reine Verstandesbegriffe*). Cu această metodă nu vom putea ști de unde provin noțiunile cercetate. O altă cale este mai bună. Pentru noțiunile ajunse la rezultat prin legarea noțiunilor logic între ele (*verknüpfende Tätigkeit des Verstandes*) a stabilit Aristoteles formele de bază. Dar fiecare stabilire de noțiune este o judecată. A judeca înseamnă a lega conținuturi și caracteristici,

ceeace facem când formăm noțiuni. Formele de judecată au după Kant patru diferite aspecte :

- 1.- Cantitatea judecății (extinderea valabilității judecății) în mod general, în mod special, în mod particular.
- 2.- Calitatea (valabilitatea sau nevalabilitatea legăturilor), afirmative, negative, înfinite.
- 3.- Relațiile (felul legăturilor), categorice (necondiționate), ipotetice (condiționate), disjunctive (de înlăturat).
- 4.- Modalitatea (felul valabilității legăturilor), problematice (presupusele), asertorice (pretinsele), apodictice (necesarele).

Exemple : - judecată generală : toți oamenii sunt muritori, - judecată specială : unele stele sunt planete, - judecată particulară : Kant este un filozof, - judecată afirmativă : acest trandafir este roșu, - judecată negativă : acest trandafir nu este roșu, - judecată infinită : acest trandafir nu miroase, - judecată necondiționată (categorică) : acest triunghi are un unghi drept, - judecată ipotetică (condiționată) : când un triunghi are un unghi drept sunt celelalte unghiuri ascuțite, - judecată disjunctivă (de înlăturat) : un triunghi are sau un unghi drept, unghi ascuțit sau unghi deschis, - judecată problematică (presupusă) : s-ar putea ca trandafirul să se deschidă azi, - judecată asertorică (pretinsă) : acest trandafir va înflori azi, - judecată apodictică (necesară) . trandafirul trebuie să înflorească azi.

În aceste feluri de judecăți se reflectă după Kant felul gândirii umane. Ele sunt acele care iau parte la formarea noțiunilor. Dacă avem în fața noastră aceste douăsprezece forme de judecată, avem cele necesare pentru formarea de noțiuni. Kant le numește categorii. De exemplu, putem forma o judecată generală deoarece avem în cunoașterea noastră noțiunea de realitate și una negativă datorită unei noțiuni de irealitate. Acestea întrebuintate la cele douăsprezece forme de judecată dă următoare tabelă al categoriilor, adevărate capacități ale omului de a forma noțiuni.

- 1.- Cantitatea : singularitate, multitudine, universalitate
- 2.- Calitatea : realitatea, negația (nerealitatea), limitarea (îngrădirea)
- 3.- Relația : substanța și întâmplătorul, cauza și efectul, comunitatea și acțiunea reciprocă

4.- Modalitatea : posibilitatea - neposibilitatea, existența - inexistența, nevoia - hazardul.

Cum ia ființă noțiunea unui obiect ? Prin percepere se formează mai întâi prin formele apriorice ale simțurilor perceperea în spațiu și timp. Judecata leagă apoi ce a fost perceput cu ajutorul celor douăsprezece categorii, arătate mai sus. Aceasta dă cunoștințe empirice. Adevărate noțiuni obținem dacă legăm forme ale simțurilor și al priceperii, deci spațiu, timp și categorii împreună.

c.- Deducția noțiunilor abstracte. (Die deduktion der reinen Verstandesbegriffe)

Se pune întrebarea primordială : cum este posibil ca aceste categorii care sunt a priori, bazate pe experiență, să se refere la obiecte percepute prin experiență, ca să se poată cu ajutorul lor recunoaște obiecte ? Răspunsul îl dă Kant în **teoria deducției transcendente al noțiunilor abstracte. (Transzendentale Deduktion der reinen Verstandesbegriffe)**

Să luăm ca exemplu cauzalitatea. Empiristul Locke spune : dacă percepem legăturile dintre două fenomene (Vorgänge), recunoaștem aici o putere care activează activ între cele două obiecte (Dinge) reale. ^acepticul Hume spune : oamenii nici nu pot percepe legături cauzale, se pot percepe numai fenomene care se succed, din care cauză nu are principiul cauzalității nici o valoare. Este numai un fel de obișnuință. Kant spune : aici are Hume destulă dreptate când spune că principiul cauzalității nu poate deriva din percepere. Ea derivă din gândire (Verstand), și totuși este necesară pentru experiența priceperii. Cum este aceasta posibil ? Nici nu poate fi altfel, deoarece toate experiențele se formează prin gândirea care este influențată de simțurile provocate de percepere care imprimă judecata, relația și cauzalitatea, prin aceea că formele percepute le vom mai întâlni. Pentru obiectele (Dinge) în sine nu sunt valabile formele apriorice ale simțurilor, spațiu și timp. Dar așa cum ne apar obiectele (Dinge) sunt valabile categoriile în general și necesar. O experiență nu este niciodată valabilă dacă nu corespunde cu legea cauzalității, deoarece o experiență devine valabilă prin acțiunea unei judecăți efectuate prin intermediul categoriilor (enumerate mai sus). Totuși sunt de părere că omul poate prin judecată să

facă legături cauzale între fenomene, care pot fi, sau nu pot fi valabile, ce este drept. Însă acest fel de a gândi aprioric a dus omul la o cunoaștere mai bună a fenomenelor care ne dirijează existența. Kant și ceilalți filosofi intră mult prea în amănunt la cercetarea fenomenului de gândire, ajungând la un moment dat acolo unde mintea noastră nu mai are acces. Gradul de abstractizare a gândirii noastre se oprește acolo unde începe nepriceperea unui fenomen, care însă poate fi depășit printr-o gândire logică, din ce în ce. ^ai deoarece putem merge oricât de mult în interiorul cunoașterii, fără limită, nu avem capacitatea și nici puțința de a trece peste ea, căci fiind limitați ca existență, suntem și ca gândire.

d.- Puterea transcendentă a judecării. (Die transzendentale Urteilkraft)

Cum trebuie procedat prin judecată (gândire) pentru a ști care din cele douăsprezece categorii trebuie întrebuințate pentru a ajunge la un rezultat ? Prin capacitatea (Vermögen) gândirii de a găsi categoria potrivită. Această capacitate, posibilitate a gândirii umane de a forma noțiuni, numește Kant puterea judecării (gândirii umane). Legătura dintre categorii și ceea ce trebuie judecat constă din multitudinea opiniilor formate asupra celor percepute, supuse timpului. Fiecare categorie corespunde unei scheme temporale. Aceasta este numai funcția gândirii, în ceea ce privește schema funcționării formării de noțiuni vom reveni.

e.- Posibilitatea științei naturii. (die Möglichkeit der Naturwissenschaft)

A doua întrebare de bază a criticii : cum se poate realiza o știință a naturii [pură], (Wie ist reine Naturwissenschaft möglich?) (^aștiințele naturii se ocupă cu cercetarea, descrierea și explicarea fenomenelor naturii). Aceasta este deasemenea explicat prin analitica transcendentă. Ea (știința) este posibilă din motive paralele, așa cum este matematica. Legile ordinii naturii așa cum ni se apare le numim natură (după Kant), iar legile ca atare legile naturii. Dar ordinea naturii constă în aceea că omul leagă normele naturii de felul său de a gândi și înțelege fenomenele naturii. Omul este deci legiuitorul naturii. Dar, deoarece fiind

vorba de gândirea noastră proprie pe care natura nu o produce ci o face, se poate spune că nu rezultatele cercetărilor noastre se dirijează după lucrurile din jurul nostru, ci aceste lucruri se adresează cunoașterii noastre (pentru a fi cercetate), ceea ce este și normal.

²⁷ Acest fel de a cerceta a lui Kant este o revoluție, nu mai mică decât cea provocată de Kopernicus în astronomie. Kant a întrebuințat pentru a elabora teoria sa următoarea comparație : până acum s-a considerat că toate cunoștințele noastre trebuie să se refere la obiecte, dar toate încercările despre ele (obiecte) prin metoda a priori a forma noțiuni au dat prin această presupunere greș. S-a încercat deci dacă nu s-ar putea ajunge la un rezultat prin metafizică, ca să considerăm că obiectele trebuie să se adreseze cunoștințelor noastre (unser Erkenntnis richten), care se potrivește mai bine cu o cunoaștere a priori. Aceasta se poate compara cu cele spuse de Kopernikus când a descoperit că nu soarele și stelele se învârt în jurul pământului ci invers și ca să explice aceasta s-a gândit să spună că poate ar fi mai bine ca observatorul să se învâртеască în jurul axei lui ca în felul acesta să aibe impresia că soarele și stele se învârt în jurul lui. Cred că această afirmație nu corespunde realității, fiindcă omul cercetează fenomenele naturii, le poate chiar într-o oarecare măsură produce, dar el însuși făcând parte din ea nu o va putea crea, ci numai transforma, chiar dacă o pretinde că creiază. Dealtfel noțiunea a crea poate avea un înțeles cum îl pricepem îndeobște și unul absolut, adevărata creație, am putea spune pe drept cuvânt cea Divină. Dar aceasta este o altă problemă care necesită sute și sute de pagini scrise și nu face obiectul acestei lucrări.

4.- Dialectica transcendentă. (Die transzendente ²⁸Dialektik)

Să încercăm să ne întrebăm în lumina celei de a treia întrebări, bazat pe cele spuse până acum, cum se poate considera metafizica ca știință a supranaturalului. Noi trăim într-o lume limitată a aparențelor (Erscheinungen). Dar judecata umană are modalitatea și posibilitatea de a întreba, caracteristică ce îi este dată de natură, la care omul nu-și poate da un răspuns, căci

²⁷ Teza aceasta aparține autorului lucrării '' Weltgeschichte der Philosophie '' a lui Hans Joachim Störig, ediție revăzută 1985, Kohlhammer Verlag Stuttgart, din care am citat cele expuse în această lucrare

²⁸ Dialectic = arta de a discuta, din greaca dialektos = convorbire

această caracteristică depășește orice judecată omenească (de fapt vrea să spună că nu știm de unde ne este dată caracteristica de a ne întreba, a ști ce se petrece în jurul nostru). Kant spune : în oameni rezidă o dorință arzătoare să treacă peste realitatea încadrată în timp și spațiu. Ce este suflet ? Ce este lumea ? Ce este Dumnezeu ? Acestea sunt întrebări peste care nu putem trece, când dorim să ajungem la o cunoaștere a existenței, care să ne mulțumească oarecum. Cum se prezintă la aceste întrebări judecata, gândirea umană ? Ne-a dat natura în această privință această dorință de a dori a cunoaște ceea ce pare de nerealizat ?

Aceste întrebări le cercetează Kant cu ajutorul dialecticei transcendentală. În realitate însă se ocupă de elucidarea acestor întrebări numai la margine deoarece aceasta depășește domeniul judecății teoretice. În acest capitol tratează Kant despre diferența dintre capacitatea de a gândi = judecata (Verstand) și capacitatea de a percepe și pricepe = cercetarea (Vernunft). Însă cercetarea sub formă de percepere și pricepere (Vernunft) are la Kant două înțelesuri, în primul rând esența puterii spirituale a gândirii și în al doilea rând capacitatea ideilor despărțit de simțul ideilor (adică de felul cum percepem). La Kant are noțiunea de idee alt înțeles decât îl are la Platon. El a spus că Platon s-a avântat cu teoria lui asupra ideilor pe un plan gol unde nu a mai găsit nici un suport. Priceperea și perceperea (die Vernunft) se află față de judecată, deci a simțului, pe un plan mai înalt, fiind cea care poate conchide. Capacitatea de a agândi (der Verstand) formează noțiuni și le prinde în judecată pe când perceperea și priceperea (die Vernunft) le duce la concluzii. Ea este în stare din una sau două propoziții (Sätze) să formeze o alta. Care este rezultatul acestei funcții a capacității de a pricepe, a cerceta ? Așa cum cataloghează judecata în noțiuni, așa leagă judecata noțiunile și judecata în raporturi logice superioare. Priceperea și perceperea formează o unitate mare în cunoașterea noastră..

Din această uniformizare al perceperei și priceperii noastre rezidă nu numai tendința de a nivela relativ pe un nivel mai înalt, ci de a realiza o unitate perfectă, absolută. Perceperea și priceperea (die Vernunft) tind spre o cunoaștere neapărată. Această tendință a perceperei și priceperii este condusă de anumite noțiuni care sunt ideile. Kant numește ideile `` principii regulative ``, ceea ce înseamnă : perceperea și priceperea (die Vernunft) conduc judecata la fel cum aceasta dă impulsuri simțurilor, adică face

impulsurile (Anschauungen) primite de simțuri și transformate în noțiuni de înțeles. Deci diferența dintre percepere și percepere (die Vernunft) și judecată (der Verstand) este aceea că perceperea dă judecății numai reguli cum trebuie acesta să se conducă. De aici denumirea de principii regulative (regulative Prinzipien).

Ce fel de idei există, cum se formează ele și cum acționează ele ? Așa cum arată tabela cu cele trei forme de judecată în care problemele (Sätze) pot fi legate. Prin aceste judecăți și percepere se construiesc trei idei. Ideia categorică, cea psihologică și ideea sufletului. Ideia hipotetică din care rezidă din cercetarea cunoașterii, este cea cosmologică care tinde spre cea a lumii. Ideia disjunctivă una neapărată care tinde spre universalizarea tuturor celor cunoscute ale gândirii, ideea unei ființe superioare, ideea teologică,, ideea de Dumnezeu. Ideile formează numai prescripții normă, ele formează în sinea noastră o linie conducătoare în gândirea noastră. Ideea sufletului spune : să legi toate psihicele aparențe în așa fel ca ele să formeze baza sufletului. Ideea despre lume spune : să legi toate aparențele condiționate în așa fel ca și când ar sta la baza omnirii. Ideea despre Dumnezeu : să gândești în așa fel ca să-ți arate tot ce există ca o creație a lui Dumnezeu. Prin aceste trei căi trebuie să cauți o unitate sistematică în tot ce vrem să cunoaștem. Mai mult nu poate face gândirea pură (reine Vernunft) în acest domeniu. Ea (gândirea curată) arată că ideile pot fi gândite, că nu conțin o contradicție internă, că apar inevitabil prin procesul de gândire (de percepere și pricepere). Dar nu trebuie să confundăm noțiunea de gândire cu cea de a percepe și să considerăm că ar putea corespunde unei experiențe posibile. Acceptând aceasta va apare rațiunea (Vernunft) la concluzii contradictorii de nerezolvat, așa zisele ²⁹antinomii. Judecata (rațiunea) va deveni sofistică, dialectică. Kant caută prin această teorie să arate contradicțiile teologice, dar Dumnezeu nu poate fi dovedit și nici negat prin această teorie a lui (die Vernunft). Să concentrăm cele spuse de Kant :

Pentru a pricepe mai bine teoria judecății pure (die reine Vernunft) se poate vedea prin schema de mai jos :

²⁹ Din greaca anti=contra și nomos=lege, înțelesul de contradictoriu.

a.- Subiectul (Stoff), face parte a posteriori din simț (Empfindung).

b.- Varietăți (Formen), fac parte a priori din perceperea (Erkenntnisvermögen)

b.1.- Varietatea (Form) simțului, felul perceperii și priceperii.

b.1.1. - Spațiul, forma simțurilor exterioare.

b.1.2 - Timpul, forma simțurilor interioare.

b.2.- Varietatea (Form) judecății. Capacitatea de a lega cele constatate percepute și pricepute

(Verknüpfungsweisen), în general

b.2.1 - Perceperea, priceperea (Verstand) în sens restrâns (im engeren Sinne).

b.2.1.a - Categoriile.

b.2.2 - Puterea de a judeca și hotărâ (Bestimmende Urteilskraft).

b.2.2.b - Subsumțiunea (Cataloghizarea noțiunilor în cadrul unei superioare)

b.2.3. - Priceperea, perceperea (Vernunft) teoretică

b.2.3.a Idei (Ideen).

b.2.3.a.1 Psihologice (Suflet)

b.2.3.a.2 Cosmologice (Lumea)

b.2.3.a.3 Teologice (Dumnezeu)

b.2.1.a+b - Schematizarea, principii apriorice.

b.2.1.a+b.1 Experiența (Erfahrung).

(b.2.3.a.1+2+3) + b.2.1.a.+ b.1) Conectarea sistematică a cunoștințelor acumulate.

Kant a arătat că capacitatea de percepere și pricepere a gândirii umane este limitată. Omul nu poate dovedi prin judecată, pricepere și percepere ideile metafizice Dumnezeu, libertate, și nemurire și așa cum nu le poate dovedi nu le poate nici nega. Prin aceasta, pe deoparte acceptarea fără dovadă și a nu putea nega se face loc noțiunii de cred. Când spunem cred este mai puțin decât când spun știu, dar nici cred și nici știu nu poate fi dovedit când este vorba de existența Divină, căci nimeni nu știe atâta vreme cât trăiește într-un mediu de timp limitat. Nimeni din toată

omenirea care a trăit, trăiește și va trăi nu va putea vreodată să conceapă noțiunea de veșnicie, înfinitul, deoarece înfinitul nu cuprinde nici spațiu și nici timp, deci nu are mișcare, este sumusul, este Divinitate. ⁹i Kant se întreabă : este asta tot ce poate face judecata pură ? Prin ceeace ne-a dat natura suntem în stare să descoperim în anturajul nostru noțiuni pe care le transpunem în mintea noastră în obiecte ce se fac înțelese.

IV Moralitatea și Religia. (Sittlichkeit und Religion)

1.- Critica rațiunii practice. Omul este o ființă care are dorința de a cunoaște (erkennendes Wesen). Prin această capacitate de a putea cunoaște folosește judecata (die Vernunft). Dar în acelaș timp este omul o ființă care tratează (handelntes Wesen), prin care folosește capacitatea sa de judecată în mod practic. Această parte practică a judecății, rațiunii (Vernunft) a descris-o Kant în două cărți "Fundamentul metafizicii al obiceiurilor "(Grundlegung zur Metphysik der Sitten) și "Critica judecății practice "(Kritik de praktischen Vernunft). Prima lucrare este o introducere la a doua lucrare.

A.- Noțiuni de bază.

Autonomie și heteronomie. Cum vrem să procedăm ? Prin ce determină (bestimmt) voința noastră ? Există două posibilități. Sau prin legi, care sunt cuprinse în voința și judecata noastră, în care caz este **judecata autonomă**. Sau voința noastră este determinată de ceva ce se află în afară de noi, în afara judecății noastre, ceeace se numește **heteronomie** (autonomie, din greaca heteros = ce se abate de la regulă și nomos = lege). Kant spune că este greșit a considera gradul de percepere în afara noastră, heteronom. A ajunge la un rezultat bun este un rezultat al experienței, cu ajutorul judecății (Vernunft) .

Voința de a percepe (Maxime und Gesetz). Se pune întrebarea, cum pot exista judecăți apriorice artificiale ? Prin cercetare critică a capacității gâbdirii, al judecății practice. Cercetarea arată în primul rând că în capacitatea noastră de a percepe, pricepe (Vernunft) rezidă o putere puternică a voinței. Maxime numește Kant un principiu, care este capacitatea de a proceda numai a unui singur om. Dacă mă decid la ceva, atunci aceasta

mă privește numai pe mine, ceea ce pe alții nu-i interesează. În contrast cu o maximă numește Kant opinia (Gesetz) practică o bază care pregnează voința oricui.

Imperative hipotetice și categorice (Hypothetischer und Kategorischer Imperativ). Regulile judecării teoretice (Theoretischer Vernunft) au un caracter imperativ, ele spun : așa este. Regulile judecării practice au un caracter rechizitoriu (fordernden Charakter), ele spun : așa să procedezi. Ele cer, dar nu obligă. Se pot compara cu un ordin, care poate fi acceptat sau respins, cu rezultate diferite. Deaceea numește Kant regulile practice imperative. Un imperativ poate fi condiționat sau necondiționat. Regulile care ne fac să prețuim ceva numai condiționat sunt hipotetice. Regulile generale care ar trebui fi catalogate ca atare sunt neapărate și categoric imperative. Este clar că o etică care trebuie să fie generală și necondiționată, poate să derive numai dintr-un imperativ categoric. Acestea în schemă :

- a. - Rațiunea (Judecata),(Vernunft)
- b. - Rațiunea teoretică, ajunge la cunoaștere cu ajutorul observației, noțiunilor, idei, principii.
- c. - Rațiunea practică, ajunge la rezultate prin voință cu ajutorul principiilor practice
 - c.1. - Maxime, valabile subiectiv.
 - c.2 - Reguli practice (praktische Gesetze) valabile în general.
 - c.2.a - Hipotetice imperative, condiționat general
 - c.2.b - Categorice imperative, necondiționat general.

B.- Ideile de bază (Grundgedanken).

1.-Imperativul categoric (der Kategorische Imperativ).

Principiul lui Kant : dacă se ia unui principiu (Gesetz) obiectul rămâne numai forma unui principiu general. Principiul unei etici

generale : dă voinței tale forma unui principiu general. În felul acesta ajunge la principiul de bază al judecăți practice, care sună : Procedează în așa fel ca regulile voinței (Maxime) tale ca principiu să poată fi aplicată și valabilă la principiile generale. Acest principiu se potrivește fiecărui conținut. Kant cercetează felul cum lucrează judecata practică la oameni și constată că ea este supusă principiului imperativului categoric (Prinzip der kategorischen Imperative). Oamenii pot ajunge să gândească în felul acesta dacă se bazează pe conștiința lor, care rezidă în fiecare din noi, dacă caută să afle principiul just (rein).

2.- Libertatea. Legea morală (imperativul categoric) este ceva ce nu suntem obligați s-o urmăm, dar trebuie s-o urmăm. Dar întrebarea se pune dacă putem ? Existența unui asemenea imperativ are numai atunci sens când avem posibilitatea s-o urmăm, adică dacă suntem liberi s-o urmăm. Sensul principiului este : poți, fiindcă trebuie. În acest sens ne obligă judecata practică (praktische Vernunft) să acceptăm libera voință, ceea ce nu poate dovedi niciodată judecata teoretică. O lege formală nu face obiectul simțului. Dacă o voință liberă se manifestă sub această formă (liberă), atunci trebuie această voință să fie liberă de cauzalitate. Această constatare poate duce câteodată la rezultate paradoxale. Să luăm un exemplu : cineva a furat ceva. Acest furt face parte din domeniul aparenței., dar și motivele, voința și ce a dus la fapta furtului fac parte din același domeniu. Ele ne apar sub forma timpului. În domeniul aparențelor stă totul sub legea cauzalității. Deoarece nu avem nici o putere asupra timpului, nu avem și nici față de motive care au dus la o asemenea faptă. O acțiune este cauzată de situații interne psihologice, cauzal. Deci fapta trebuia să se întâmple. Dar legea bunelor moravuri spune că fapta nu ar fi trebuit comisă, ceea ce are numai atunci sens dacă ar fi putut fi înlăturată. Legea cauzalității este valabilă numai pentru subiect (om), pentru obiecte nu este valabilă. În noi rezidă ceea ce se numește conștiință (Gewissen). Regretul pentru o faptă comisă nu este legată de timp ci de faptul în sine, deoarece sentimentele nu sunt supuse timpului, ele ne aparțin ca atare.

3.- Bunul și răul. Bunul este voința morală. Când cineva ajută spre binele societății face ceva bun, ceva ce cere legea morală. Fapta are legalitate. Cine o face nu o face din datorie ci din diferite

motive. Datoria face parte din legea morală a fiecăruia, mai mult sau mai puțin.

4.- Hotărârea, decizia (Beschluss). După ce am trecut prin domeniile judecării pure și practice înțelegem sensul adevărat al cuvintelor. Omul este un cetățean a două lumi. În domeniul activității sale se află tot ce îi apare real, dar el aparține și unui domeniu de supranatural (übersinnlich) independent de timp și spațiu, prin capacitatea sa de a gândi, acest dar al naturii prin care putem să ne imaginăm, să construim himere, care apoi să dispară ca baloanele de săpun.

Religia în granițele judecării simple (Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft).

A ști, credința este limitată pe obiecte (Dinge) în spațiu și timp. Oamenii simt, fără a o putea dovedi că există o nemurire (Unsterblichkeit). Pentru a ajunge la înalte virtuți nu este nevoie să fim ființe ai judecării (Vernunftwesen) și nici să fim legați de simțăminte (Sinnlichkeit). O acțiune morală consecventă nu este posibilă fără credința în libertate, nemurire și Dumnezeu. Acțiunea morală este o dovadă de credință în Dumnezeu. Kant pune înaintea morala ca începutul și religia ceva ca o consecință a ei. Religia se identifică emoțional cu morala. El se întreabă : dacă există numai o morală, cum este posibil că există mai multe religii ? Aceasta s-a petrecut deoarece oamenii au considerat multiplele principii ale credințelor ca de origine divină, pe nedrept. Dacă se scoate din sâmburele religiilor sâmburele moral atunci ar trebui să le testăm prin judecata morală și să le stabilim originalitatea. Cartea în care descrie această teorie se intitulează "Religia în sâmburele granițelor judecării libere"(Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft). El ajunge la concluzia că creștinătatea este singura religie perfectă și cu adevărat morală. Cartea cuprinde patru capitole :

I.- Coabitarea principiului răului cu cel bun, sau despre răul radical în natura omenească.

=(von der Einwohnung des bösen Prinzips neben dem Guten ; oder über das radikale in der menschlichen Natur)

II.- Despre lupta răului cu bunul pentru stăpânirea asupra omenirii.

=(von dem Kampf des guten Prinzips mit dem bösen und die Herrschaft über den Menschen.

III.- Despre victoria bunului asupra răului și întronarea Împărăției Domnului pe pământ.

=(vom Sieg des guten Prinzips über das Böse und die Gründung eines Reiches Gottes auf Erden.

IV.- Despre religie și preoție.

=(vom Dienst und Afterdienst unter der Herrschaft des guten Prinzips oder von Religion und Pfaffentum)

Datorită cercetărilor lui despre religie a căpătat de la curtea regală a Prusiei interdicția de a se mai ocupa oficial de ea, ceea ce el acceptă dar numai cu condiția că va fi regele Prusiei de atunci pe tron, ceea ce și făcu. După moarte regelui Frederich Wilhelm II reluă discuția fără teamă.

V.- Critica puterii de judecată (discernământului)

Die Kritik der Urteilskraft.

1.- Problema.

Religia derivă din morală. Lucrarea este ultima piatră din teoria lui Kant asupra judecății și perceperii (priceperii). Oamenii fac parte din două lumi, în primul rând lumea ca natură și lumea ca libertate (Freiheit). Din cele trei facultăți ai oamenilor care le caracterizează de la începutul existenței lor, a gândi și percepe în critica judecății pure, a voi și a trata (handeln) în judecata practică și simțurile și fantaziile.

În lucrarea Critica puterii de judecată se ocupă cu cea de a treia caracteristică a oamenilor, simțurile și fantezia. Puterea de judecată (discernământul este după Kant : ``puterea de judecată (discernământul) este capacitatea de a reține specificul din

gândirea generală (Allgemeinen). [Urteilkraft ist das Vermögen, das Besondere als enthalten unter dem Allgemeinen zu denken] Deci : de a scoate dintr-o regulă, principiu, lege, generală particularitatea. Acesta este după Kant : puterea judecății determinate (bestimmende Urteilkraft), care este capacitatea judecății noastre care ne face să putem, cercetând categoriile generale a priori, să transformăm judecata în noțiuni determinate, și prin reflectare, care nu oglidește obiectul reflectat ci este luat din noi înșine, prin simțurile noastre. Această capacitate face parte din judecata pură teoretică (reine theoretische Vernunft). În noi rezidă două feluri de simțuri, acele care ne provoacă plăcere (Lust) dacă cele gândite ne place și cele care ne provoacă neplăcere (Unlust), în cazul că cele constatate nu ne plac. Utilitatea unei gândiri ne duce să formăm noțiuni, să definim ceva constatat și perceput. Plăcerea este ceva subiectiv, poate avea caractere diametral opuse, în raport cu gradul plăcerii momentane.

Considerații asupra celor trei criterii (kriterien)

A recunoaște, a voi, și a aprecia, cu simț și judecată sunt cele trei căi prin care poate judecata umană să ajungă la ceea ce și-a propus.

**Critica judecății pure (die Kritik der reinen Vernunft) cercetează posibilitatea cunoașterii sistematice apriorice și constată că capacitatea de cunoaștere umană este împărțită în simțurilor noastre ca cea inferioară și judecata (posibilitatea de a gândi) ca cea superioară. Ca parte apriorică a cunoașterii stabilesc : 1.- formele apriorice ale intuiției (Anschauung), spațiul și timpul. Ele unesc percepțiile timp-spațiu într-o unitate. 2- Formele priceperii, percepției (Verstand) : categoriile și formele de stabilire (Urteilsformen) corespunzătoare. Ele sunt cele care transformă percepția (Anschauung) în noțiuni și le leagă cu judecăți (Urteilen). 3.- Principiile regulative ale ideilor (Vernunft), nu au funcțiuni de recunoaștere, duc însă perceperea

(Vernunft) la o concentrare mai înaltă și simplificării celor percepute.

**Critica judecății practice (die Kritik der praktischen Vernunft), cercetează posibilitatea procedurii morale și să descopere participarea gândirii apriorice la principiile ei. Astfel ea găsește două trepte ale voinței, dorințelor (Begehrungsvermögen) : simplul simț pe o treaptă inferioară și gândirea (Vernunft) practică pe o treaptă superioară. Ca parte apriorică a cauzelor hotărârilor voinței stabilește :

1.- Imperativul categoric, forma pură unei legi generale, ca un principiu necesar unei acțiuni a voinței.

2.- Certitudinea practică că există libertate a voinței, nemurire și o morală Dumnezeiască a lumii, care este tema judecății (Vernunft) morale (sittlicher Vernunft).

3.- Critica puterii de a hotărâ (Die Kritik der Urteils kraft) cercetează posibilitatea unei judecăți simțite și rațional, pentru a descoperi participarea judecății apriorice la o hotărâre, care se împarte în simțuri de a voi sau a nu voi și cum se reflectă acestea în judecată. Ca participare la luarea hotărârii se reflectă puterea de a hotărâ și utilitatea.

Kant găsește în cele trei feluri de a cerceta existența, că lumea este legitimă (Gesetzmäßig) dar că legile derivă din noi înșine, ele fac parte din firea noastră. Dacă vrei să descoperi aceste legi atunci nu trebuie să cauți în lume ci în noi înșine. Legile naturii provin (stammen) din formele (Formen) apriorice ale puterii noastre de a pricepe, percepe. Puterea noastră de a trata derivă din principiul dorinței oamenilor de a cunoaște (Begehrungsvermögen) și în fine posibilitatea de a considera toate după cauză derivă din principiul reflectării puterii de a judeca (Urteils kraft).

Puterea de a judeca, (Urteils kraft), (capacitatea de a judeca, a gândi)

1.- Numai puterea de judecată ne dă posibilitatea (befähigt uns) să ne mișcăm într-o lume unitară. Această capacitate umană este absolut necesară.

2.- Puterea de judecată formează legătura dintre judecata teoretică și cea practică, dintre bogățiile naturii și noțiunea de libertate. Pe deoparte ajută priceperea, perceperea (Verstand), prin aceea că facilitează cunoașterea naturii. Deasemenea ajută și judecata practică, prin aceea că face diferență dintre judecata religioasă și cea laică.

3.- Rezultatul activității puterii de judecată este o extindere a preponderenței gândirii umane față de partea teoretică din om. Judecata teoretică ne duce numai la rezultate stricte, pe când judecata practică ne obligă să ne compotăm în așa fel ca și când se petrec toate cele din jur la un nivel înalt, punând cele petrecute sau cercetate într-o activitate practică.

4.- În puterea de judecată sunt înrădăcinate intuiția și genialitatea. Kant face diferență dintre talent și geniu.

5.- Puterea de judecată nivelează diferența dintre cele două lumi, natura și libertatea, dându-de o imagine de ființe rezonabile, sensibile.

6.- Dar rămâne totuși o graniță, deoarece puterea de judecată rezidă din noi, este subiectivă. Întrebări însă se pot pune nenumărate, la care se pot da și răspunsuri.

Cu aceste ultime considerente despre gândirea nouă care a apărut în lume în secolul 17, gândire care a dus omenirea pe un făgaș mulr mai înalt decât a stat până la apariția acestor elementele ale reînnoirii, închei lucrarea de față, care bineînțeles cuprinde numai o infimă parte a multitudinilor de idei și teorii care s-au inspirat din această gândire. Societatea umană s-a închistat în perioada ultimă a imperiului roman, mai ales în cea în care s-a destrămat, în idei și concepții tenebroase care nu puteau decât să ducă la pieire a tot ce s-a făurit până atunci. Gândirea scolastică a fost una retrogradă, care a frânat orice tendință de progres. Iluminismul a apărut ca o necesitate de trecere spre o gândire eliberată de teorii nefaste, trecând prin faze care încetul cu încetul a ajuns la gândirea de astăzi, care din păcate cade din

nou într-o fază de a percepe și pricepe lumea unilateral. În ultimele două secole s-a dezvoltat gândirea științifică umană în așa măsură încât a estompat aproape cu desăvârșire gândirea umanistă. Științele așa zise exacte, prin aceea că se bazează pe calcule matematice, au luat un avânt uriaș, în progresie geometrică, ajungând în ziua de azi la un stadiu care nu mai poate fi oprit. Oamenii au ajuns și au dorința să intre în tainele existenței, dar numai a celei materiale, uitând că acest element din care suntem cu toții confecționați nu este unicul factor a tot ce se manifestă în jurul nostru. Astăzi se consideră aptitudinea omului de a gândi, a judeca și a crea ca ceva ce derivă din materie, ca un atribut al ei, dar nu se întreabă de unde venim, care este scopul și cauza existenței noastre pe pământ și finalmente unde mergem. Biologia caută să intre în tainele existenței vii, să schimbe structurile materiale ale organismelor, considerând numai factorul materie, însă niciunul din acești cercetători nu se întreabă de unde vine și cum se manifestă ceea ce numim viu, se cercetează creierul ființelor vii și mai ales cel al omului, se găsesc zone care dirijează diferite instincte din noi, pe care unele le-au găsit, dar niciunul nu-și dă seama că nu aici trebuie cercetat. Deocamdată se merge cu cercetările pe o cale greșită, ceea ce va duce la rezultate trunchiate și incomplete. Adevăratul adevăr se va găsi numai atunci când se va accepta că nu materia este cea care gândește, nu ea este cea care a creat viața pe pământ și nu ea este cea care va aduce omenirea spre un țel. În afară de materie mai există ceva, acel ceva care ne face să ne putem mișca, să trăim, să gândim, să avem acest dar de a simți, a judeca și a înțelege. Numai atunci când se va porni în cercetarea existenței pe două căi, material și imaterial se va ajunge la un rezultat final, dar niciodată nu se va atinge Creația, căci cine este limitat în timp și spațiu nu va putea crea cu adevărat, va putea schimba, modela, transforma ceea ce există deja, dar nu crea. Materie nu se poate crea, după cum nu se poate crea suflet, deoarece ele există și sunt rezultatul unor valori care depășesc cu foarte mult existența noastră foarte limitată. Numai dacă punem generații cap la cap, vom ajunge departe prin transmiterea cunoștințelor de la una la alta, dar oricâte generații am lega tot nu vom scăpa de timp și spațiu, deci de limită. Existența vie pe pământ este un rezultat de asociere dintre diferite valori, de la x la y . Apariția vieții pe pământ este

rezultatul unei evoluții, cum bine a observat marele savant Darwin, dar nimeni nu a priceput cum și în ce fel s-a purces această evoluție. Întrebarea este : cine a evoluat, materia ? și dacă a evoluat ea cine și ce i-a dat acest impuls ? Căruia fapt se datorește această evoluție ? La aceste întrebări se poate răspunde considerând că în afară de materie mai există și alte forme ale existenței, ori aceasta ar lua prea mult spațiu, lucrarea de față nefiind făcută pentru acest scop, ci a căuta a elucida ceea ce a vrut să spună cel mai mare filosof al tuturor timpurilor până în ziua de azi, Immanuel Kant.

Gheorghe Gane

Lenastr.12 81373 München

Tel. + FAX 089/7691303